

Исидора Г. БЈЕЛАКОВИЋ*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 21. 9. 2021.
Прихваћен: 14. 12. 2021.

ВХОД К ПИСМЕНИЦИ П. СОЛАРИЋА (1831) И ПИТАЊЕ НОРМИРАЊА КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА НЕВУКОВСКОГ ТИПА У 19. ВЕКУ

Писане према традиционалним граfiјско-ортографским начелима и књижевним језиком невуковског типа, граматике немалог броја српских језикословаца невуковске оријентације из прве половине 19. века, заклоњене сенком победника, биле су дуго потиснуте у заборав не улазећи у оквире интересовања савремене србистике. Тек у рецентнијим истраживањима домаћа граматографија достандардног периода бива полако ревалоризована, те низ граматичких приручника ове епохе добија своје описе и постаје предметом детаљнијих проучавања.

Будући да се под стандардизацијом једног језика подразумева реализација одређених поступака или фаза у планирању језика којима се један језички систем преводи из сфере имплицитног у сферу експлицитног, кодификованог и институционализованог, те елаборираног и општеприхваћеног израза друштва чији је инструмент, поставља се питање до којег је степена тај процес одмакао када је у питању славеносрпски (или доситејевски) тип језика. Посебну драж овом питању даје пречесто понављано уверење да је реч о оном књижевнојезичком идиому који није могао бити кодификован због своје хибридне структуре.

У овом се раду анализирају домети нормативистичких захвата у једној од граматика „српског” језика традиционалне струје (у *Входу к писменици* П. Соларића из 1831. г.) како би се указало на то да су током прве половине 19. века у српском културном кругу постојала два паралелна процеса стандардизације – један који је текао према вуковским поставкама, и други – који је у фокусу имао будући стандардни језик заснован на доситејевским књижевнојезичким узусима.

Кључне речи: *Вход к писменици*, П. Соларић, граматике, 18. и 19. век.

* isidora.bjelakovic@gmail.com

1. Увод. Српске књижевнојезичке прилике с почетка 19. века, познато је, указују на изражену дивергенцију, која није искључиво зависила од различитих књижевнојезичких поставки културних посленика тог времена. Језичка хетерогеност била је, наиме, условљена и другим факторима: (1) жанром, (2) поджанровским категоријама (тематско-структурном устројеношћу текста), и (3) социолингвистичким факторима (социјалном стратификацијом учесника у преписци (у рукописима), односно друштвеним статусом и аутора и потенцијалног читалаштва – грађанства, свештенства, младежи и др. – у публикованим текстовима). Овакво стање резултирало је двама појавама (у различитим комбинаторним варијацијама):

- (1) коегзистентном употребом различитих књижевних језика, неретко и у делима истог аутора – рускословенског, славеносрпског, доситејевског, српског – све до тридесетих година 19. века;
- (2) конкуренцијом различитих књижевнојезичких поставки, која се из хетерогене опозиције (рускословенски : славеносрпски/доситејевски : српски вуковског типа) током прве половине 19. века развила у бинарну (славеносрпски/доситејевски : српски вуковског типа).

Наведена бинарна опозиција обележена је заправо јединственом идејом – идејом о *српском* језичком изразу у позицији књижевног, при чему су се под квалификатором *српски* подразумевале само различите варијације у основи истог језика. С једне стране, говоримо о српском језику вуковског типа – у чијој је поставци доминирала визија о народном језику руралног типа, уз изразит пуризам према свему што је потицало из рускословенског и руског језика, а са друге – о славеносрпском/доситејевском језику – у чијој основи уочавамо урбани варијетет, уз крајњи либерализам најпре према руској лексици, а потом и према појединим морфолошким и синтаксичким књишким категоријама, чији се број временом сводио на минимум.

1.1. Пратећи филолошку сцену учене Европе, а свесни важности постојања описа структуре одабраног књижевнојезичког изрази, самоиницијативно или на сугестију појединаца и институција, поједини културни трудбеници прве половине 19. века одлучују се на састављање граматика оног књижевног језика којим су се служили како би описом одабраног варијетета започели процес његовог нормирања, поставили му јасне границе и тиме утрли пут ка даљој стандардизацији.

2. Граматографија на српским књижевним језицима 18. и 19. века. Обратимо ли пажњу на граматографију на српском језичком подручју, одмах постаје јасно да су у 18. веку приоритет имале граматике страних језика. Имајући наведено у виду и анализирајући граматичке приручнике овог периода, М. Окука пише: „Срби су у 19. вијек ушли без граматике свога језика” (2020: 327). Појава граматика страних језика, којима је заправо и започета историја граматографије код Срба, сасвим је очекивана и лако се објашњава тиме што српски народ у 18. веку није имао територијалну независност, насељавајући области Аустрије, Отоманског царства, Млетачке Републике. Познавање страних језика – пре свега немачког, италијанског, мађарског – у

оним областима у којима је дошло до успона српског грађанског сталежа (у Аустрији и Млетачкој Републици) представљало је потребу, чак нужност.¹ Тако се, пре *српских*, појављују граматике немачког (*Немецкаја граматика* Стефана Вујановског, 1772; *Начало ученија* Саве Лазаревића, 1774), италијанског (*Грамматика италијанскаја* Викентија Љуштине, 1794), мађарског (*Венгерскаја граматика* Георгија Петровића, 1795) и француског језика (*Руководство к францустјеј граматичје* Јоакима Вујића, 1805).

Посебно место у овом пољу заузимају граматике рускословенског језика, настајале заправо из исте потребе – да се неразумљивом, али богослужбеном језику Српске православне цркве да што прикладнији и потпунији опис и тиме олакша његово усвајање.²

2.1. Свест о потреби за израдом граматике „српског” језика постојала је још на почетку 19. века. Сетимо се, на пример, Соларићеве реченице из чувеног Поговора *Улога ума челољеческог* (1808): „Словар, писменицу смо ми наумили као и други честити народи имати!” (Иванић/Бјелаковић 2019: 322–323). Међутим, тек од друге деценије 19. столећа појављује се прва публикација овог профила – и то ни мање ни више него граматика народног језика вуковског типа – чувена *Писменица српскога језика* Вука Стефановића (1814).³

Ако се, међутим, обрати пажња на укупну граматографску продукцију током прве половине 19. века, уз Вукову *Српску граматикуну*⁴ (објављену у *Српском рјечнику* 1818. г.), те *Српску граматикуну за основне српске школе* Косте Цукића⁵ и *Малу српску граматикуну* Ђуре Даничића,⁶ које су публиковане тек након три деценије (1850), граматике „српског” језика (објављене након

¹ Добру илустрацију за наведену територијалну разједињеност српског језичког подручја, које се развијало под различитим цивилизационим и културним утицајима (западноевропским, источноевропским, оријенталним), даје и податак о томе да је П. Соларић (о којем ће у овом раду бити речи) молио Вука и Копитара да *Српски рјечник* буде преведен и на италијански језик будући да су Срби у приморју слабо познавали немачки и латински, те је то био једини начин да придобије већи број пренумераната са овог подручја. Упркос обећањима, то се никада није десило и *Рјечник* је остао тројезични (српско-немачко-латински). Разочарао, Соларић је том приликом написао Вуку: „...сад сваки дан очекујем из Тријеста, како ми пишу, егземпларе за моје пренумеранте, који не знам шта ће ми рећи кад нађу језик латински намјесто обећаног им италијанског (Венеција, 17. 12. 1819; према Иванић/Бјелаковић 2019: 570).

² Граматике рускословенског језика писане на овим просторима, важно је нагласити, показују еволутивни пут у погледу метајезика. На почетку он је рускословенски (у *Руководству к славјанстјеј граматичје* Аврама Мразовића; 1794) да би од двадесетих година 19. века то био доситејевски тип језика (*Славенска граматика* Димитрија Тирола, 1827; *Руководство к славенској граматичји* и *Славенска граматика* Георгија Захаријадиса из 1830 и 1832. г., и др.), чиме се потврђује чињеница да је рускословенски у 19. веку функционисао као страни језик, што значи да се већ тада изгубила веза са осећајем припадности јединственом духовном простору Славје Ортодоксе и средњовековној књижевнојезичкој концептуализацији. Више о граматикама рускословенског језика за Србе в. у Обижајева 2008.

³ *Писменица српскога језика по говору простога народа написана Вуком Стефановићем Сербјанцем*, У Виенни, 1814.

⁴ *Српска граматика*. у: *Српски рјечник, истолкован њемачким и латинским ријечма*. Скупио га и на свијет издао Вук Стефановић, У Бечу, 1818.

⁵ *Србска граматика за основне србске школе*, Београд, 1850. (Аутор: Коста Цукић).

⁶ *Мала српска граматика*, написао Ђ. Даничић, у Бечу, у штампарији Јерменског манастира, 1850.

1818, а пре 1850) односиле су се на опис доминантног књижевног језика овог периода – доситејевског.⁷ Реч је о следећим насловима:⁸

- (1) *Вход к писменици и језикознанију* Павла Соларића (1831);⁹
- (2) *Граматика српска* Милована Видаковића (1838);¹⁰
- (3) *Српска граматика* Димитрија Милаковића (1838);¹¹
- (4) *Српска граматика или писменица* Јована Поповића (1843);¹²
- (5) *Српска граматика* Петра Нинковића (1848);¹³
- (6) *Српска граматика* Илије Захаријевића (1847).¹⁴

У предговору већине наведених граматика експлицитно је наведено да се у њима описује *српски* језик, што се види и из наслова ових публикација. Ранија истраживања, међутим, указују на то да је за прецизну идентификацију појмовне вредности детерминатора *српски* у овим текстовима била неопходна исцрпна анализа, те да *српски* у њима денотира доситејевски тип језика (чија структура у погледу степена присуства књишких морфолошких елемената иде ка све већем приближавању народном језику) (в. Бјелаковић 2016; Окука 2020: 153–179; 188–210; 288–309).

2.2. Писане према традиционалним графичко-ортографским начелима и књижевним језиком невуковског типа, граматице немалог броја српских језикословаца прве половине 19. века, заклоњене сенком победника, биле су дуго потиснуте у заборав не улазећи у оквире интересовања савремене србистике. Са друге стране, Вукове и вуковске граматице исцрпно су описиване, анализиране и тумачене из различитих перспектива (в. нпр. Кашић 1975; Лалевих 1981; Марковић 2007; Милановић, Б. 1981; Ћорић 1983; Брапцова 1988; Милановић, А. 2015а; 2015б; 2016; и др.).

⁷ У појединим публикацијама (нпр. у Милаковићевој *Граматици*) доситејевски језик био је веома близак народном.

⁸ Исцрпан попис филолошких текстова у којима се обрађује српски језик у периоду 1801–1892. г. дат је у књизи А. Мацановић (2018: 355–366).

⁹ *Входъ к' Писменици и языкознанию, од Павла Соларића, Лѣтописъ, 1831, Часть первая, Трошкомъ Матице Србске, Година VII, Часть 24, У Будиму, 13–34; Грамматика Соларића, Продолженіе, Лѣтописъ, 1831, Часть друга, Трошкомъ Матице Србске, Година VII, Часть 25, У Будиму, 27–51; Глаголи, (Прод. грам. П. Сол.), Лѣтописъ, 1831, Часть трећа, Трошкомъ Матице Србске, Година VII, Часть 26, У Будиму, 21–53; Продолженіе Грамматике Соларића, Лѣтописъ, 1831, Часть четверта, Трошкомъ Матице Србске, Година VII, Часть 27, У Будиму, 17–53.*

¹⁰ *Грамматика Србска или паче краткое по испътословію у Србскій языкъ Руководство, по чистому, у садашине време, нарѣчию: не само како у Србији, и у Срему; у Бачки, Славонији и т.д. Србљи обично говоре, но и како треба да говоре, а нарочито да кнѣге пишу, придерживающеюсе своихъ, языкъ своиственныхъ, Правила и орфографіе, Сочиненно Милованомъ Видаковичемъ бывшимъ Латинске Грамматике Профессоромъ, У Пешти, 1838.*

¹¹ *Србска Грамматика састављѣна за црногорску младежь, Часть прва, У Црној Гори, 1838. (Аутор: Димитрије Милаковић). Више о овој граматици в. у Гудков 1974–1975; Окука 2020: 188–210.*

¹² *Србска Грамматика или Писменица: по начину, коимъ најславнији наши садашњи Списатели пишу, нарочно на полузу премиле младежи Србске устроена од Јована Поповића, Савршенога Богослова и П. Учителя, у Новомъ Саду, 1843. Више о овој граматици в. у Окука 2016.*

¹³ *Србска граматица, Списао Петаръ Нинковић, У Београду, 1848. Више о структури ове граматице в. у Окука 2020: 337–339.*

¹⁴ *Србска Грамматика одъ Илія Захаріевић, У Београду, 1847. Више о овој граматици в. у Окука 2020: 331–337.*

Тек у рецентнијим истраживањима домаћа граматографија до стандардног периода бива полако ревалоризована, те низ граматичких приручника ове епохе добија своје описе и постаје предметом детаљнијих проучавања (в. нпр. Ранђеловић 2014; Ђурић 2015; Бјелаковић 2016; Мацановић 2018). Посебно место у истраживањима овог профила заузимају студије М. Окуке, у којима он детаљно описује структуру и садржај многих од њих (в. Окука 2016; 2020).

3. Питање стандардизације славеносрпског/доситејевског типа језика. Будући да се под стандардизацијом једног језика подразумева реализација одређених поступака или фаза којима се један језички систем преводи из сфере имплицитног у сферу експлицитног, кодификованог и институционализованог, те елаборираног и општеприхваћеног израза друштва чији је инструмент (в. Брозовић 1970; Радовановић 2003), поставља се питање до којег је степен тај процес одмакао када је у питању српски књижевни језик прве половине 19. века – доситејевски. Ако се овај језички израз сматра другом фазом у развоју славеносрпског језика, онда посебну драж овом питању даје пречесто понављано уверење да је реч о оном књижевнојезичком идиому који није могао бити кодификован због своје хибридне структуре.

У овом се раду анализирају домети нормативистичких захвата у првој граматичкој „српског” језика традиционалне струје – у *Входу к писменици и језикознанију* П. Соларића из 1831. г.

4. *Вход к писменици и језикознанију* Павла Соларића. Соларићева *Грамматика*, прецизније његов *Вход к писменици и језикознанију* публикован је постхумно, тек 1831. године, у четири наврата, у *Летопису* Матице српске. Претпоставља се да је рад на њој започео далеко раније,¹⁵ постоји податак о томе да ју је писао и током 1816/17. године,¹⁶ али не и онај када ју је привео крају. Било како било, Соларићеви ставови изнесени у *Поговору Улога ума челољеческог* (1818) јасно указују на његову рану свест о неопходности састављања граматике српског језика, а значај његовог *Входа* готово је исти као и значај Вукове *Писменице* јер представља, као што је речено, прву у низу граматика тадашњег књижевног језика Срба – доситејевског.¹⁷

¹⁵ О томе сведочи једна напомена у тексту *Входа*: „Склоненија имена у старом нашем језику постављена су 4, у садашњем јоште нитко није одређелио* колико их има бити. Склоњеније пак имена јест проведеније имена кроз числа и падеже премјењујући му правилно његове коначне слоге, сирјеч јест оно исто, шта ми сад учинисмо с именима: богослов, глава, пиво.

* Из овога се види да је ова *Грамматика* пре рађена него што је и прва *Писменица* господ[ина] В. С[теф]. Караџића на свет изишла” (*Вход к писменици и језикознанију*, 1831; Бјелаковић/Милановић/Миливојевић 2020: 65; подвукла И. Б.).

Нажалост, будући да до сада није пронађен аутограф Соларићевог *Входа*, који би ову претпоставку могао аргументовати, ова тврдња (највероватније уредништва) не може се прихватити без задршке.

¹⁶ То потврђује један детаљ из Соларићеве преписке с Вуком, где он каже: „Мој Кажипут к писменици и језикознанију не може, от други моји послова, тамо до јесени на свјет изићи” (*Вуку Караџићу*, Венеција, 11. 2. 1817; према Иванић/Бјелаковић 2019: 557).

¹⁷ Више о околностима настанка, узорима и структури ове граматике в. у Окука (2020: 153–179).

4.1. У погледу структуре и садржаја, ова граматика не разликује се од потоњих: подразумева опис морфолошке структуре, уз ретке осврте на деривацију, док о морфологији и синтакси нема речи (в. Бјелаковић 2016).

Након краћег уводног поглавља о језику, Соларић у њој даје поделу на врсте речи, преузимајући (очекивано) руску терминологију, делимично је по-србљујући: нпр. имена суштествителна, прилагателна и числителна, мјесто-именија, причастија, нарјечија, сојузи, међумјестија, и др.¹⁸

Овом приликом требало би се подсетити и чињенице да су обе Вукове граматике (из 1814. и 1818), иако описују вернакулар руралног типа, писане готово идентичним типом метајезика, што указује на далеко израженије паралелизме у граматицама опречних струја ове епохе (доситејевске и вуковске) него што би се на први поглед могло помислити.¹⁹

Структура „српског“ језика који Соларић описује упућује, као што је речено, на доситејевску поставку.²⁰ Реч је, наиме, о доминантно народном језику, уз извесна одступања у појединим падежним наставцима: нпр. у ДИЛ именица м. и ср. рода не долази до синкретизма падежа, него се уочава непреврело стање типично за предстандардни период, често праћено дублетима и вишеструкостима (нпр. у И множ. именица м. р.: -ами, -и (*богословами* и *богослови*) и сл.). Ово је још уочљивије у придевској деклинацији, где се за Л множ. наводе четири могућности, без објашњења у погледу стилске или семантичке издиференцираности: *светим*, *светима*, *свети*, *светими*. Слична непреврелост присутна је и у деклинационом систему заменица (нпр. у И множ.: *нами* и *нама*, *вами* и *вама*, *њими* и *њима*; у Д множ. *нам*, *нами* и *нама*; и сл.). Да нису у питању књишки наноси, него највероватније различите дијалопијске народне флексије, потврђује и сам Соларић, који пише: „Већа част ових падежних окончанија различна су от негдашњих у старом нашем језику, а у самом садашњем језику многа су различна идући от једне српске земље до друге” (*Вход к писменици и језикознанију*, 1831; Бјелаковић/ Милановић/Миливојевић 2020: 63; подвукла И. Б.). Наведена реченица упућује и на ауторов висок степен познавања прилика на ширем српском говорном подручју.

¹⁸ Више о Соларићевој језикословној терминологији в. у Панић Бабић (2003) и Мацановић (2018).

¹⁹ Више о Вуковој граматичкој терминологији в. у Марковић 2007, а о њеном поређењу са терминолошким системом код Мразовића и Маретића в. у Брапцова 1988; Марковић 2007. Исцрпан преглед развоја терминолошког система у граматицама А. Мразовића, Вука Стефановића, Ђ. Даничића, С. Новаковића и Љ. Стојановића даје А. Ранђеловић (2014).

Терминолошки систем којим се служи П. Соларић не разликује се суштински од Вуковог јер у својој основи такође подразумева славенизме, посрбице и кованице (нпр. *славенизми*: имена суштествителна – ‘именице’, имена прилагателна – ‘придеви’, имена числителна – ‘бројеви’, число единствено/множествено...; *творенице*, *посрбице* и *кованице*: гласоударница – ‘акцентуација’, правописство, рјечевједство – ‘морфологија’, говоросочиненије – ‘синтакса’...). Списак термина, без одговарајућег значења у савременом српском језику, дат је у Панић Бабић 2003.

²⁰ Анализа језика описаног у *Входу* и Соларићевог идиолекта (према подацима датим у Бабић 2012) указује на то да је Соларић у овом тексту описивао пре свега свој идиолект, што никако не би требало да изненађује јер је исти поступак уочен и међу другим граматографима српског језика прве половине 19. века.

Књишке форме уочавају се и у поглављу о грађењу компаратива:

„Има и други степена вид превосход[итељни] који јесте просто и без сравненија, предувеличаније значенија имена прилагатељних; и прави се на мјесто позитивне оконченија -иј, -ија, -ије, стављајући -јејшиј (-ејшиј) или -ајши, на пр[имјер]: богатјејши, -ша, -ше; ништајши, -а, -е. Оконченије -ајши сљедује само после согласница ж, њ, ч, ћ, ш, шт” (*Вход к писменици и језикознанију*, 1831; према Бјелаковић/Милановић/Миливојевић 2020: 113; подвукла И. Б.).

На први поглед могло би се закључити да је реч о појави књишких наноса који се не уклапају у општу слику о народној морфолошкој структури израза описаног у граматици. Међутим, подвучени део наведеног цитата јасно указује на то да се дате форме, пореклом књишке, нису употребљавале у поредбеним конструкцијама, него изоловано, у квалификативној функцији, при чему је њихова семантичка вредност подразумевала највиши степен присуства неке особине, чиме се у тексту постизала изразита експресивност. Из овога следи да су наведене форме компаратива имале заправо статус лексичких славенизама – типичних за доситејевски тип језика, које су као такве и усвајане из руског/рускословенског лексикона, тј. нису представљале суперлативне форме у процесима компарације.

Глаголска је парадигма готово у потпуности народна, уз књишке наносе у виду партиципа који се посматрају као део система.

Непромењивим врстама речи у *Входу* посвећено је далеко мање пажње, али и ова поглавља имају извесну вредност с обзиром на интересантне класификације којима се аутор служи.

Имајући у виду описани систем у целини, и доводећи га у везу са фазама у планирању језика, могло би се рећи да је овом граматицом (будући да је прва у низу) реализована селекција и дескрипција језичког варијетета који би требало да понесе улогу књижевног – доситејевског типа језика.

4.2. Оно што се намеће као следеће питање јесте разлог за писање ове граматике. На ово питање није лако одговорити јер, чак и да је постојао предговор овом тексту, он није публикован, а у њему аутори обично наводе разлоге за писање својих дела. М. Окука сматра да је Соларић *Вход* састављао „као одговор на Вукову Писменицу србскога језика из 1814, не прихватајући прости говор народни за српски књижевни језик” (Окука 2020: 177). С обзиром на Соларићеве књижевнојезичке поставке, ово мишљење може бити прихватљиво само условно и уз извештај опрез имајући у виду не само Вуков и Соларићев однос – крајње колегијалан, чак пријатељски,²¹ него и низ прогресивних језичких идеја које Соларић заступа у својим раним текстовима, а које су имале одраза и у делима Мркаља, Милованова и Вука.²² Ранија

²¹ Као што је наведено у једном од претходних поглавља, Соларић Вука обавештава о темпу састављања своје граматике, што упућује на закључак да је Вук био врло добро упознат са процесом њене израде. Поред тога, Соларић у високом степену прати и цени Вуков рад. За њега је *Писменица* „поволна у највећој части” (*Писмо Вуку Караџићу*, 11. 5. 1817; према Иванић/Бјелаковић 2019: 560).

²² Више о комплексности и неизбалансираности Соларићевог језика и његових књижевнојезичких поставки в. Андрић 1902; Гавриловић 1910; Младеновић 1973; Ивић 1998; Бабић 2012, Бјелаковић 2020).

истраживања Соларићевих књижевнојезичких начела формианих пре 1814. године указују на изражене паралеле са вуковцима (в. Бјелаковић 2020). У том смислу, не треба заборавити то што он још у *Кључићу* (1804), дакле пре Копитара и Мркаља, а потом и у *Буквару* (1812) наглашава чувено правило за фонолошки правопис, због чега га Мркаљ и назива „нашим Аделунгом“:

Ми смо били Славјани, али смо данас један пут Славеносрби. Ова реч каже како данас писати надлежи, сиреч како што се говори (*Кључић*, 1804; према издању Иванић/Бјелаковић 2019: 284; подвукла И. Б.)

Сербом треба буквар достаточан и отличан од буквареј других народа, како што је отлична и судбина наша од судбине других, и писмо наше от писма их: најлучше устројено писмо, гдје, како говори се, тако пише се, и како је написано, тако чита се! (*Буквар*, Предисловије, 1812; према издању Иванић/Бјелаковић 2019: 175; подвукла И. Б.).²³

Временом се показало да се Соларић, далеко умеренији и традиционалнији у односу на Вука, поставио као особа којем се Вукове идеје и радикалне измене само у начелу допадају, али уз константну дистанцу и без личног удаљавања од традиционалног графичко-ортографског манира и доситејевског језика.²⁴

Поред тога, важно је истаћи да се Соларић ни на једном месту у свом *Входу* не осврће на Вукове поставке. Његов фокус је на опису језичке структуре, уз изразито присуство педагошке интонираности у метајезику. Соларић се, наиме, поставља не само као граматограф него и као предавач, објашњавајући сваки новоуведени филолошки појам, вероватно свестан чињенице да је језикословни појмовни систем углавном непознат будућем читалаштву. Ради илустрације наводимо следеће изводе из *Входа*:

„Ми сад умјесмо, било у читању или говорењу, познати сваку ону рјеч која се зове име суштествитељно. Она сирјеч јест то ако јој можемо приложити рјечцу *овај*, или *ова*, или *ово*, и ако ју можемо провести кроз числа и падеже, најпаче пак видећи да она значи какав предмјет – или самовештни или поњатни. Поњатних предмјета јесу имена на пр[имер]: труд, домашај, правда, светиња, давност, част, искуство, весеље, и подобна” (*Вход к писменици и језикознанију*, 1831; према Бјелаковић/Милановић/Миливојевић 2020: 85).

„По тому како видјесмо да између рјечи језика оне рјечи јесу суштествитељна имена уз које може стати овај, или ова, или ово (овај град, ова река, ово брдо), а оне рјечи јесу прилагатељна имена уз која може стати све троје – овај, и ова, и ово (овај стари, ова стара, ово старо), исто тако све оне рјечи језика уз које могу прислонити се мјестоименија лична: ја, ти, он (она, оно), ми, ви, они (оне, она), све такве рјечи зову се и јесу глаголи. На примјер: питати, трети, варити, чути, пећи, жећи, стењати, смети, пасти, гристи, бости, вести, чудити се, бојати се итд. јесу глаголи јер свима овима рјечма могу се прислонити мјестоименија лична овако: ја питам, ти питаш, он (она, оно) пита, ми питамо, ви питате, они (оне, она) питају. Подобно: тарем, варим, жежем, гризем, чудим се и проч[е]” (*Вход к писменици и језикознанију*, 1831; према Бјелаковић/Милановић/Миливојевић 2020: 139–141).

„У опстојанију повелитељном сви глаголи лишавају се првога лица числа јединственог: сам себи обично нитко не заповједа, нити себе моли или напомиње” (*Вход к писменици и језикознанију*, 1831; према Бјелаковић/Милановић/Миливојевић 2020: 165).

²³ Наведено је уочено и у ранијим истраживањима Соларићевих филолошких поставки (в. Ивић 1998: 180; Бабић 2012: 20).

²⁴ Више о наведеним Соларићевим идејама в. у Иванић (2019: 19) и Бјелаковић (2020).

Све наведено указује на изразиту просветитељску ноту присутну у Соларићевом *Входу*, типичну за целокупно његово стваралаштво (в. Иванић 2019: 19; Бјелаковић 2020). У том смислу, његов *Вход* има двојаку функцију: (1) упознавање читаоца са језичком структуром и (2) овладавање основним граматичким појмовима. На овако изражену педагошку димензију не наилазимо у Вуковој *Писменици*.

Ипак, објављена постхумно, петнаестак година након њеног настанка, ова граматика није могла да има онакву рецепцију и утицај какав би имала да је публикована одмах по завршетку.

5. Закључак. Из перспективе дијахроног изучавања – не сме се губити из вида чињеница да је истовремено са процесом стандардизације српског језика вуковског типа постојао и други, паралелни пут, који је у фокусу имао будући стандардни језик заснован на доситејевским књижевнојезичким узусима, а који је прекинут почетком седме деценије 19. века (в. Окука 2020: 358). Иако без успешне реализације, овај је процес сасвим сигурно допринео развоју филолошке мисли српског културног круга без обзира на књижевнојезичку оријентацију, утичући на студиознија филолошка промишљања, развој језикословља па и самог српског књижевног језика.

На самом почетку овог пута налазио се Соларићев несудијени *Кажипут*, објављен 1831. године у Летопису као *Вход к писменици и језикознанију*.

Описом граматичке структуре одабраног језичког варијетета, овом граматицом започете су фазе селекције и дескрипције доситејевског језика као замишљеног будућег језичког стандарда. Поред тога, описивањем одабраног израза у *Входу* се имплицитно маркирало и оно што је остајало изван дате структуре – као део неприхватљивог, што указује на то да су нормативистички, прескриптивни захвати у *Входу* иако на самом почетку и сведени на имплицитно, ипак били присутни.

Будући да је реч о *првој* граматици књижевног језика традиционалне струје, значај *Входа к писменици и језикознанију*, као и приноси које је П. Соларић донео српском језикословљу свакако су несумњиви.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1902:** Н. Андрић, *Живот и књижевни рад Павла Соларића*, Загреб: Југославенска академија знаности и умјетности.
- Бабић 2012:** Б. Бабић, *Ортографске и језичке карактеристике у штампаним дјелима Павла Соларића*, Бања Лука: Универзитет у Бањој Луци.
- Бјелаковић 2016:** И. Бјелаковић, *Језикословци и њихове писменице (структура граматичких приручника „српског” језика у XIX веку)*, *Зборник у част Љиљани Суботић. Теме језикословне у србистици кроз дијахронију и синхронију*, Ј. Дражић, И. Бјелаковић, Д. Средојевић (ур.). Нови Сад: Филозофски факултет, 55–68.

- Бјелаковић 2020:** И. Бјелаковић. Графијско-ортографска и граматичка начела Павла Соларића и почети стандардизације српског језика, *Јужнословенски филолог*, LXXVI/2, 47–77.
- Бјелакови/Милановић/Миливојевић 2020:** И. Бјелаковић, А. Милановић и Ј. Миливојевић (прир.), Павле Соларић, *Вход к писменици и језикознанију* (1831), Нови Сад: Матица српска.
- Брапцова1988:** Р. Grabová, Лингвистичка терминологија Вука Ст. Карацића, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 17/1, 59–66.
- Брозовић 1970:** Д. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Гавриловић 1910:** *Историја српске и хрватске књижевности словенско-народнога језика*, Београд: Нова штампарија Давидовић.
- Гудков 1974–1975:** В. Гудков. *Србска грамматица* Димитрија Милаковића и њен значај за науку о српскохрватском језику, *Јужнословенски филолог*, XXXI, 55–66.
- Ђурић 2015:** Д. Ђурић, Славенизми у *Србској граматички* Илије Захаријевића, *Савремена проучавања језика и књижевности*, VI/1, 23–31.
- Иванић/Бјелаковић 2019:** Д. Иванић, И. Бјелаковић (прир.), *Павле Соларић, Сабрана дјела*, Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић”.
- Иванић 2019:** Д. Иванић, Пјесме и огледи Павла Соларића, *Павле Соларић. Сабрана дјела*. Д. Иванић и И. Бјелаковић (прир.), Београд: Доситејева задужбина, 15–33.
- Ивић 1998:** П. Ивић, *Преглед историје српског језика*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Кашић 1975:** Ј. Кашић, Једно поређење Вукове и Даничићеве граматике, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику*, XVIII/1, 77–90.
- Лалевих 1981:** М. Лалевих, Даничићева Синтакса, *Зборник о Ђури Даничићу*, А. Исаковић и Ј. Торбарина (ур.), Београд – Загреб: САНУ – ЈАЗУ, 149–155.
- Марковић 2007:** Н. Марковић, Преглед Вукове граматичке терминологије, *Шездесет година Института за српски језик САНУ: зборник радова II*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 97–108.
- Мацановић 2018:** А. Мацановић, *Српска језикословна терминологија*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Милановић. А. 2015а:** А. Милановић Рана Вукова језичка свест и статус славенизама (1814–1818), *Вук Стефановић Караџић (1787–1864–2014)*, Београд, САНУ, CLVI, Одељење језика и књижевности, књ. 27. 145–157.
- Милановић. А. 2015б:** А. Милановић, Значај Вукове Писменице (1814), *Путевима српског језика, књижевности и културе: скуп слависта*, Предавања, 1, 29–37.
- Милановић, А. 2016:** А. Милановић, Значај Српске граматике (1847) Јована Суботића, *Предавања*, 5, 121–136.
- Милановић, Б. 1981:** Б. Милановић, Даничићева Мала српска граматика, *Зборник о Ђури Даничићу*, А. Исаковић и Ј. Торбарина (ур.), Београд – Загреб: САНУ – ЈАЗУ, 447–459.

- Младеновић 1973:** А. Младеновић, Типови књижевног језика код Срба у другој половини 18. и почетком 19. века, *Реферати за VII међународни конгрес слависта у Варшави*, Нови Сад: Филозофски факултет у Н. Саду, 39–53.
- Обижајева 2008:** М. Обижајева, Онтологија првих српских граматика (црквено)словенског језика за Србе, *Зборник Матице српске за славистику*, 74, 95–129.
- Окука 2016:** М. Окука, *Србска граматика или писменица* Јована Поповића (1843), *Зборник у част Љиљани Суботић, Теме језикословне у србистици*, И. Бјелаковић, Ј. Дражић, Д. Средојевић (ур.), Нови Сад: Филозофски факултет.
- Окука 2020:** М. Окука, *На путевима стандардизације српског језика и усвајања Вуковог језика и правописа*, Нови Сад: Прометеј.
- Панић Бабић 2003:** Б. Панић-Бабић, О граматичкој терминологији Павла Соларића, *Зборник радова са научног скупа Јединство наука данас (интердисциплинарни приступ сазнању)*, Бања Лука, 169–177.
- Радовановић 2003:** М. Radovanović, *Sociolingvistika*, Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Ранђеловић 2014:** А. Ранђеловић, Маргинализација у језикословној терминологији код Срба у 19. веку, *Зборник са научне конференције Језик, књижевност, маргинализација*, Ниш: Филозофски факултет, 471–486.
- Ђорић 1983:** Б. Ђорић, О Граматици Ђуре Даничића, *Књижевност и језик*, XXX/1–2, 7–12.

Isidora Bjelaković

ВХОД К ПИСМЕНИЦИ BY P. SOLARIĆ (1831) AND THE
ISSUE OF NORMING THE STANDARD LANGUAGE OF NON-VUKOVIAN
TYPE IN THE 19TH CENTURY

Summary

Written in the first half of the 19th century according to traditional graphological and orthographic principles and in the standard language of non-Vukovian type, grammars by not a small number of Serbian philologists, who were not oriented to Vukovian tradition, were forgotten for a long time due to not being interesting to contemporary Serbian studies. It was only in recent research that domestic grammar writing from the period until the establishment of the standard language was being slowly reevaluated.

Since the standardization of a language involves the realization of certain procedures or phases in language planning through which a language system is transformed from the sphere of implicit to the sphere of explicit, codified and institutionalized, elaborated and generally accepted expression of the society whose instrument is the given language, there is raised the question what degree this process reached in the case of Slaveno-Serbian (or Dositeyan) type of language.

This paper analyzes achievements of normative actions in a grammar of the Serbian language of traditional current (in *Вход к писменици* by P. Solarić from 1831) in order to point to the fact that, during the first half of the 19th century, in Serbian cultural circle there were two parallel processes of standardization – one that took place according to Vukovian postulates, and the other whose focus was on the future standard language based on Dositeyan principles.

Key words: *Вход к писменици*, P. Solarić, grammars, 18th and 19th century.